

Kissné Bodor Tímea – Szalma Baksi Tímea

„A játszótársam, mondd, akarsz-e lenni?”

Levéltár-pedagógiai program kidolgozása és tapasztalatai a Csongrád Megyei Levéltárban

Szegeden 2016 elején született meg az elhatározás, hogy a „nyitott levéltár” koncepció keretein belül elkezdjük kidolgozni az első levéltár-pedagógiai foglalkozásunkat. Az alap elképzelésünk az volt, hogy szélesebb társadalmi körben is megismertessük magát a levéltárat, funkcióját, feladatait, és betekintést engedjünk a levéltárosok munkájának elszigetelt falai mögé. Célunk nem a levéltárhasználat megtanítása volt, hanem sokkal inkább egy nonformális keretek között megvalósuló, irányított információszerzés biztosítása, amelyet játékos formában, munkáltató körülmények között szeretnénk az élménypedagógia eszköztárával átadni.

A pedagógiai alapot a tanári végzettségünk és tapasztalataink szolgáltatták, tanulmányainkon túl jelenleg is foglalkozunk tanítással a levéltári munka mellett, hiszen mindenki beláthatja, hogy a foglalkozások minősége és sikeressége nagyban függ a foglalkozásvezető képzettségétől, háttérismereteitől, kreativitásától és egyéni adottságaitól.¹

Elképzeléseink között az szerepelt, hogy programunkkal a kulcskompetenciákat fejlesszük az iskolai frontális osztálymunkától jelentősen eltérő módszerekkel. Fontosnak tartjuk a tartalomba ágyazott képességfejlesztést, hogy a kész információátadás helyett az egyén képességeinek, készségeinek fejlesztését helyezzük előtérbe. Egy levéltári program többek között kiváló lehet az anyanyelven folytatott kommunikáció, vállalkozói kompetencia, tanulás megtanulása, idegen nyelveken folytatott kommunikáció, interperszonális, interkulturális, szociális és állampolgári kompetencia, valamint a kulturális kifejezőkészség fejlesztésére. Foglalkozásainkon jól fejleszthető a tudástranszfer képessége is, hiszen az előzetes tudást alkalmazva/felhasználva építjük be az új információt. A levéltár-pedagógiai foglalkozások mindezek mellett a pedagógusoknak is remek lehetőséget kínálnak, mivel ők is megismerhetnek új forrásokat, valamint saját pedagóguskompetenciáikat is fejleszthetik.²

A frontális munkaszervezést felváltja az interaktivitás, a többirányú kommunikáció, a kooperatív tanulásszervezés, a csoport- és páros munka, hiszen a jó módszer megválasztásával nagyobb motiváció, ezáltal pedig az átadott tudás mélyebb bevésoedése érhető el. Mindemellett a nemzetközi és hazai felméréseken (PISA-tesztek,³ kompetenciamérések⁴) egyre gyengébb eredményeket mutató szövegértés javítására is hangsúlyt fektetünk. Mivel a digitális világban a különböző elektrotechnikai eszközök, valamint az internet

1 PERECES 2010. 6.

2 MÉSZÁROS 2017.

3 PISA 2015.

4 A kompetenciamérések eredményei megtalálhatóak az Oktatási Hivatal honlapján 2002-től 2018-ig: <https://www.oktatas.hu/koznevels/meresek/kompetenciameres/eredmenyek> [2020.02.05.].

használatával bármilyen információ pillanatok alatt készen elérhető, mindenkinek el kell sajátítania azt a részkapességet, hogy akár hosszabb terjedelmű, papíralapon olvasható szövegből is ki tudja szűrni a lényegi gondolatokat, adatokat. Ezáltal megvalósul az önállóságra nevelés, az önálló ismeretszerzés, sőt az alap- és középfokú oktatás, valamint a felsőoktatás keretein túl egy játékos programmal minden korosztályt meg lehet mozgatni. Erre kiváló alkalmat nyújt a Múzeumok Éjszakája, a kutatók éjszakája programsorozat, emellett nyugdíjas csoportokat is vendégül láttunk már foglalkozásainkon. Hiszen ki ne szeretne játszani?

Az elmélet gyakorlati megvalósítása korántsem egyszerű feladat. Egyrészt a levéltár más közgyűjteményektől, a könyvtáraktól és a múzeumoktól eltérően kevésbé ismert fogalom, még a Nemzeti Alaptantervben (NAT)⁵ is egyetlenegyszer tesznek említést a levéltárról, míg a könyvtár harminchatszor, a múzeum pedig tizenkétszer szerepel. Másrészt a legtöbb levéltárban nincs levéltár-pedagógus munkakör, illetve szűkös a ráfordítható anyagi keret is. Iskolás csoportok eddig főként személyes érintettség vagy ismeretség révén vettek részt foglalkozásainkon, pedig olyan ingyenes programokról van szó, amelyek könnyedén beilleszthetők több tantárgy (magyar nyelv és irodalom, történelem és állampolgári alapismeretek, társadalomismeret, hon- és népismeret, latin nyelv és irodalom, művészettörténet, osztályfőnöki óra) tanmenetébe. A foglalkozások sokszínűek és rugalmasak, azaz az adott korosztály sajátosságaihoz, az adott témához és a felmerülő igényekhez alakíthatóak. Ezt bizonyítja, hogy a források közvetlen megismerésére nincs jobb hely a levéltáron kívül, hiszen itt a legegyszerűbb megvalósítani a forrásközpontú történelemtanítást. A diákok közvetlenül primer forrásokkal találkoznak, amit eddig csak a tankönyvek lapjain olvashattak, az a kezükben válik élő történelemmé. Minden foglalkozás záróakkordja, hogy a látogatók nemcsak megcsodálhatják, hanem a levéltári iratkezelés szabályainak megfelelően kezükbe is vehetik, megérinthetik az értékes iratokat és dokumentumokat, ezzel kialakul egyfajta személyes érintettség a régi korokkal és kultúrákkal.

A Kutat-Lak névre keresztelt program az első és azóta is legkeresettebb játékunk, amely a ma igen népszerű szabadulósobák világát idézi. Szakítva az iskolában megszokott tanulási módszerekkel, oldottabb és közvetlenebb légkört tudunk biztosítani, melyben érdekes a feldolgozás módja, vonzó maga a program, szívesen vágnak bele közösen ebbe a kalandba, hogy megoldják a rejtélyt. A játék keretein belül pedig észrevétlenül megismerkednek a levéltár feladatával, működésével, a Szegeden őrzött iratokkal.

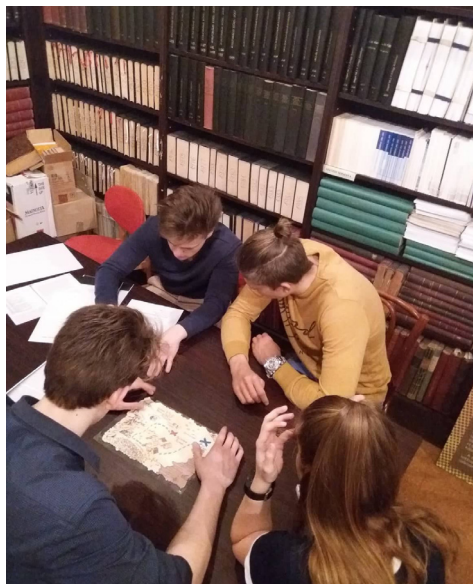
Ezek a rendhagyó órákon 3–4 fős csoportokban egy kincskereső térkép segítségével a levéltár területén szobáról szobára haladva különböző logikai feladványokat megoldva jelképesen kiszabadulnak a levéltárból. A feladat az információéhségre és a kíváncsiságra épül a motiváció elvét követve, és a játékot a sikeres problémamegoldások után egy katarikus rátalálás-élmény zárja. Erre korosztálytól függően 30–45 perc áll rendelkezésre. A feladatok sokszínűek: anagramma feladvány, kvíz/szövegértés, keresztrejtvény, kézirat-kiolvasás, titkos üzenet megfejtése, római dátumfeloldás és végül a szabadulásuk kulcsának megtalálása. Minden feladat megoldása egy-egy utasítás, amely a következő helyszínt jelöli meg, majd az utolsó feladvány egy tényleges kulcs helyére utal. A feladványok együttesen koherens képet alkotnak a levéltárról, annak munkájáról, betekintést engednek a színpalak mögé. Azért, hogy egyszerre két csapat is tudjon párhuzamosan szabadulni, kialakítottunk

⁵ NAT 2012.

még egy verziót a játékból, így akár vetélkedni is tudnak egymással a csoportok. A feladatok bár nagyon hasonlóak, a csapatok mégsem tudnak lesni a másiktól, nem tudnak segíteni a másikat, de nem is hátráltatják egymást. Minden helyszínen, amely tulajdonképpen munkatársaink irodája, egy zárt borítékban várja őket a feladat, a megoldáshoz minden szükséges segédeszköz oda van készítve (könyvrészletek, nagyító, jegyzetomb), a sikeres szabaduláshoz nincs szükség sem telefonra, sem internetre. Azonban nem hagyjuk őket teljesen magukra, bármikor kérhetnek tőlünk segítséget.

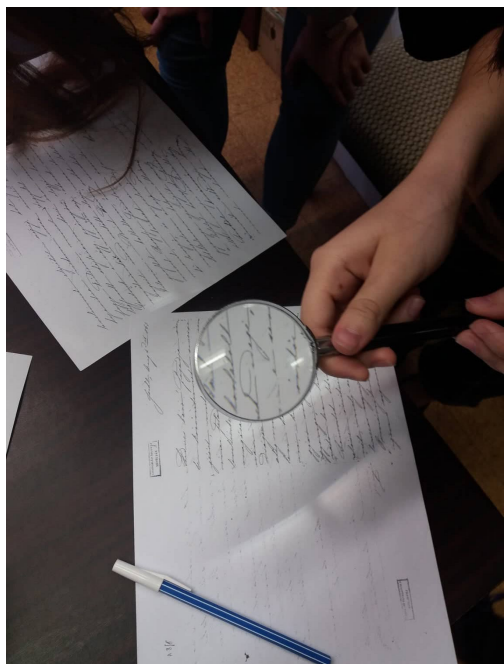
1. kép – A szabadulást segítő térkép

2. kép – Középiskolai diákok a feladványok megoldása közben

A játék menete a következő: a játékosok egy térkép (1. kép) segítségével eljutnak az első helyszínre, ahol egy szövegértési feladat várja őket. A feladat tartalmaz elegendő tájékoztató információt és a feladatvégzésre felhívó megfelelő utasítást, kérdést. Fontos, hogy a tanuló csak arra válaszoljon, ami a kérdés, azaz a feladat szövegezése legyen adekvát a várt válasszal. Ez a legtöbb időt igénylő feladat, tizenegy, levéltárral kapcsolatos kérdésre kell megtalálniuk a választ a megadott könyvrészletek segítségével. (2. kép) A helyes válaszhoz tartozó betűk megfelelő sorrendbe helyezésével megtudják a következő helyszínt. Ott a levéltárunkban őrzött eredeti Sissi-levél másolata várja őket, a borítékon jól olvasható utasítással, hogy fejtsék meg Erzsébet királyné titkos üzenetét. Ezen kívül csak egy nagyító áll rendelkezésükre. A résztvevők először a kéziratot

próbálják meg elolvasni, nagyítóval keresgélnek. (3. kép) Miután ez nem vezet sikerre, felfedezik, hogy a borítékon lévő Sissi portrén található egy csak nagyítóval olvasható üzenet, ami átvezeti őket egy újabb helyszínre, ahol megtalálják a „kulcsot” a levél megfejtéséhez. Így már nem kell a levelet teljes terjedelmében elolvasni, csupán a sorszámokkal megjelölt betűket összeolvasni. A következő feladvány egy versbe foglalt római dátumfeloldás. Ehhez szótár és egy latin nyelvtankönyv-részlet áll rendelkezésükre, ebben lépésről lépésre megtalálják az értelmezés módját. A megfejtett dátum az utolsó helyszín, a „Könyv-hegység”, vagyis a levéltári könyvtár szobaszáma, ahol a végső feladvány vár rájuk, már csak a kulcsot kell megtalálniuk. Ennek helyét egy betűsor rejti. A könyvtári jelzetek között csak úgy igazodhatnak el, ha rájönnek, hogy a betűket az ábécében elfoglalt helyük alapján számok fejezik ki. (4. kép)

3. kép – Sissi-kézirat másolatának olvasása

4. kép – Az utolsó pillanat a kulcs megtalálása előtt

A foglalkozást a rendelkezésre álló időtől és az igényektől függően vagy egy kvízzel zárjuk, ahol mintegy ellenőrizzük a szabadulás során elsajátított új ismereteket és izgalmas helytörténeti, illetve történelmi kérdésekkel is találkozunk, és/vagy ritka, figyelemfelkeltő, értékes levéltári iratokat (szegedi tanácsülési jegyzőkönyv, címeres oklevelek, nemeslevelek, kéziratok, fényképek, plakátok, iskolai értesítők stb.) csodálhatnak meg. (5–6. kép)

Több ízben felmerült a foglalkozásaink digitalizálásának igénye. Tabletek, szavazórendszer, notebookok, okostábla, vagy bármely hasonló IKT eszköz beépítésével színesíthetnénk az órákat, hiszen a fiatal generációk, amelyek részt vesznek a foglalkozásokon, már digitális bennszülöttek, a mindennapjaik része a technika és annak szinte folytonos használata. Azonban a levéltárnak nincs lehetősége a fent említett eszközök beszerzésére, és bár egy QR-kódos vagy Kahoot!-os játék meg-

5-6. kép – Eredeti levéltári iratok megtekintése

oldható a diákok saját eszközeivel, mégsem elvárható, hogy mindenki rendelkezzen okostelefonnal közlők. A levéltár infrastrukturális háttere meghatározza a levéltár-pedagógiai tevékenységet, mindemellett úgy gondoljuk, hogy a hagyományos, papíralapon történő információkeresés megtanulása is kiemelten fontos, mert rávezet, hogyan tudjuk nagyobb mennyiségű szövegben megtalálni a nekünk szükséges adatokat. Játék közben kiszakadnak a virtuális világból, mert kézzel fogható ingerek érik őket, és nem csak egy kivetítő vagy egy kijelző szolgáltatja számukra az információkat. A felfedező módszer segítségével építünk a résztvevők természetes kíváncsiságára, ahol az előre megtervezett útvonalon haladva az írott segédanyag felhasználásával kérdésekkel, játékos feladatokkal szerzik meg a kívánt ismereteket. Ez a módszer fejleszti az önálló gondolkodást, és a tanulók önálló tevékenységére alapoz.⁶ A motiváló témájú feladatok során számítunk a diákok fizikai és szellemi aktivitására, biztosítva egy olyan tanulási közeget, ahol szabadon próbálkozhatnak, hibázhatnak, kipróbálhatják ötleteiket.⁷ (7. kép)

Tapasztalataink és a visszajelzések alapján elmondható, hogy a résztvevők nagyon élvezik a játékot, pozitív élményekkel gazdagodnak, mindeközben észrevétlenül tesznek szert levéltári alapismeretekre, a levéltári miliő felkelti az érdeklődésüket a régmúlt dolgok iránt. Az a tendencia, hogy a pedagógusok, akik egyszer hoztak csoportot, évről évre visszatérnek osztályaikkal. Ezt konkrét számadatok is bizonyítják: az

7. kép – Családi címer készítése

⁶ PERECES 2010. 4

⁷ EMMER 2004. 254.

első évben „még csak” 65 főt számláltunk foglalkozásainkon, ez azonban már a következő évben kétszeresére emelkedett, 2017-ben 123 fő látogatott el hozzánk, míg 2018-ban már 233-an. A növekvő igényeknek engedve tovább bővítettük kínálatunkat is. További programjaink:⁸

- *Sherlock Holmes levéltári kalandjai* – Figyelem! Figyelem! Bűntény történt a levéltárban! Az elkövető még szabadlábon! Várjuk a vállalkozó szellemű nyomozókat az eset felgöngyölítésére!
- *Boszorkányok márpedig vannak!* – Varázslatos foglalkozás a szegedi boszorkányperekről.
- *Családom és egyéb kutatni valók* – Honnan jöttünk? Esetleg csörgedezik nemesi vér is az ereinkben? Lessünk be együtt a múlt kulisszái mögé! Ismerjük meg az élet levéltári dokumentációját, a családfakutatás szépségeit és nehézségeit!
- *Az írás tükrében* – Az írás és az irathordozók fejlődését ismerhetik meg a diákok. Olvasásgyakorlat akár 18. századi levéltári iratok felhasználásával! (8. kép)
- *Mesterségem címere* – Az érdeklődők betekintést nyerhetnek a címerek jelképrendszerébe és világába. Sőt, együtt elkészítjük a saját címerünket is!
- *Levél? Tár?* – Mi az a levéltár? Tényleg leveleket őriz? Hasonlít-e a postához? Miben különbözik a könyvtártól és a múzeumtól? Levéltár-ismertető foglalkozás már akár a legkisebbeknek is!

8. kép – Írás lúdtollal

Mind egyik program alakítható: a foglalkozások időtartamát és a nehézségét a felmerült igényekhez és a korosztályhoz tudjuk igazítani. A legkisebbektől kezdve a legnagyobbakig tartottunk már levéltári órákat: a 2018-ban megrendezésre kerülő táborunkban a legfiatalabb résztvevő 8 éves volt, gyereknap programunkon óvodások is jelen voltak, de a rendszeres levéltár-látogatók között szerepelnek az egyetemisták is (történelem, régész, filozófia és pedagógia szakos hallgatók), a Múzeumok Éjszakáján és a Kutatók Éjszakáján pedig főleg felnőttek vettek részt. Az egyetlen fizikai korlát, amely megnehezíti a foglalkozások zavartalan lefolyását, a hely szűkössége. A foglalkozásokat a levéltári könyvtárban szoktuk tartani, ugyanis nincs a levéltár-pedagógiára egy külön kijelölt, felszerelt helyiség. Ha nagy létszámú csoport jelentkezik, akkor a velünk egy épületben működő városi könyvtárral párhuzamosan, csoportbontásban tartjuk az órákat.

A fizikai és anyagi korlátokon túl többször szembesültünk már azzal a ténnyel, hogy azoknak a kollégáknak, akik nem láttak még ilyen foglalkozást, vagy nem vettek még ilyen részt, a levéltár-pedagógia csak egy „játék”, nem látják mögötte az érdemi munkát, a befektetett energiát, az időt, pedig egy-egy foglalkozás kitalálása, megszervezése, megvalósítása, lebonyolítása nem egyszerű feladat. Az ő szemükben ez csak egy könnyed időtöltés,

⁸ <https://mnl.gov.hu/download/file/fid/318083> [2020.02.26.].

nem pedig munka. Ezen a helyzeten talán segíthetne, ha lenne levéltár-pedagógus munkakör vagy legalább egy általánosan elfogadott, pontos definíció a levéltár-pedagógiára. Erre már több kísérlet született, és bár 1976-ban már érintették a témát *A történelemtanítás és levéltár* címmel rendezett konferencián Kaposváron,⁹ első ízben a Magyar Levéltárosok Egyesülete 2013. évi vándorgyűlésén,¹⁰ majd 2014-ben a Közművelődési Kerekasztalon igyekeztek körvonalazni a feladatokat és célokat. Apáti Anna Zita definíciója szerint a levéltár-pedagógia „*történeti forrásokra alapozva ismerteti az adott korszakot, komolyan véve a tudás és ismeretterjesztés fogalmát, egy olyan kreatív, a már megszerzett tudásra és logikára építő szellemi munkát jelent, amelynek a célja a minőségi idő felhasználása megfelelő irányítással.*”¹¹ Ezen meghatározás nyomán indultunk el a levéltár-pedagógia rögzös útján, további ihletet merítve a múzeum- és könyvtár-pedagógia célkitűzéseiből. Közvetlen célnak tekintjük a levéltárban felhalmozott anyagi és szellemi javak élményszerű tolmácsolását a pedagógia eszközeivel, közvetett cél pedig a múlt tárgyi és szellemi örökségét megbecsülő, levéltár-látogató generáció nevelése.¹²

Egyelőre kevés pedagógus ismeri a levéltárak által nyújtott szolgáltatásokat és lehetőségeket, illetve az ezekben rejlő játszva tanulás és kompetencia-fejlesztés által elérhető eredményeket. Célunk minél szélesebb körrel megismertetni programjainkat. Szeretnénk, ha megsokszorozódna a látogatók, a résztvevők és a foglalkozások alkalmainak száma is. A levéltárak által biztosított levéltár-pedagógiai foglalkozások, témák és módszertani megoldások tekintetében is szerfelett sokszínűek lehetnek, ezért kiválóan átdolgozhatóak az adott iskola, valamint csoport szükségleteinek és szándékainak megfelelően.

Terveink a jövőre nézve:

- módszertani füzet összeállítása középiskolások számára;
- dokumentum-gyűjtemény készítése oktatási célra;
- további játékok kidolgozása;
- kitelepült foglalkozások megtartása (a meglévő foglalkozások közül is vannak erre alkalmasak);
- hosszú távú és rendszeres együttműködés kialakítása egyéb közgyűjteményekkel, mint például múzeumokkal és könyvtárakkal, esetleg közös programok, játékok kialakítása;
- a városi TourInform irodával együttműködve közös városnéző-városismertető séták szervezése, melyeket levéltári dokumentumokkal egészítenénk ki.

A levéltáraknak kötelessége a közművelődés segítése, ami egyben a fennmaradásukhoz is nélkülözhetetlen eszköz. Minél népszerűbbé válik a levéltár-pedagógia, annál nagyobb esély lenne az intézményi háttér átalakulására is, például sor kerülhetne a levéltári látogatások beépítésére a tantervekbe, ezáltal pedig a közgyűjtemények nagyobb társadalmi megbecsülésre tehetnének szert,¹³ és helyet kaphatna a felsőoktatás berkein belül, a levéltáros képzés részeként a levéltár-pedagógus szakirány is.

⁹ KANYAR 1977. 241.

¹⁰ 2013. június 17–19., Esztergom. BOROSS – HERMANN – SOMEAI 2013. 89–90.

¹¹ GARADNAI 2014. 87.

¹² PERECES 2010. 2.

¹³ SIMONKAY 2017. 59.

FORRÁSOK

- NAT 2012 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. *Magyar Közlöny* (2012):66. 10635–10847. (https://ofi.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf) [2020.02.26.]
- PISA 2015 *PISA 2015. Results in Focus*. OECD, 2018. (<http://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf>) [2020.02.26.]

IRODALOM

- BOROS – SOMFAI – HERMANN 2013 BOROS István – SOMFAI Balázs – HERMANN István: Beszámoló a Magyar Levéltárosok Egyesületének 2013. évi vándorgyűléséről. *Levéltári Szemle* 63. (2013):2. 84–93.
- EMMER 2004 EMMER Gáborné: Könyvtár? Pedagógia? Könyvtár-pedagógia? *Új Pedagógiai Szemle* 54. (2004):7–8. 252–256.
- GARADNAI 2014 GARADNAI Zoltán: Közművelődési kerekasztal a Magyar Nemzeti Levéltárban. *Levéltári Szemle* 64. (2014):4. 80–91.
- KANYAR 1977 KANYAR József: Országos konferencia Kaposváron az iskolák és a levéltárak együttműködéséről. *Levéltári Szemle* 27. (1977):1. 241–244.
- MÉSZÁROS 2017 MÉSZÁROS Ádám: A levéltár-pedagógia szerepe a történelmi gondolkodás fejlesztésében. *Módszertani közlemények* 57. (2017):2. 23–27.
- PERECES 2010 PERECES Ágnes: *Múzeumpedagógia*. Jókai Mór Általános Iskola, Budapest, 1–9. (<http://www.jokai16.hu/tamop/innovaciok/muzeumpedagogia.pdf>) [2019.05.13.]
- SIMONKAY 2017 SIMONKAY Márton: Levéltár-pedagógia ma és holnap. *Levéltári Szemle* 67. (2017):4. 50–65.